

Toplumsal ve Siyasal Süreçte Türk Kadını

*İlhan Aksoy**

Özet

Bu çalışma, İslâm öncesi ve İslâm sonrası “Türk Kadını” olgusuna odaklanmaktadır. Kadının toplum içindeki yerinin anlaşılması, Türk toplumlarındaki tarihsel rolünün anlaşılmasına bağlıdır. İslâm’dan önceki Türk tarihi, kadını erkeğin bütün faaliyetlerine katılan bir özne olarak resmeder. Asya Hun geleneğinden itibaren, dışardan evlenme ve tek eşlilik uygulamalarının hakim olduğu söylenebilir. Bu bağlamda yazılı ve sözlü kaynaklarda kadınlar, hukukî olarak güçlü görünürler. İslâm Öncesi Arap toplumunda ise kadınlar, tam tersine birer metaydı. Benzer şekilde Çin toplumunda erkeğin otoritesi altında yaşamak durumunda kalan kadınlar, İran toplumunda da evinde oturmak zorundaydı. İslâm’dan sonraki Türk kadını ise önceki (Yahudi veya Hristiyan) gelenekleri ile karşılaştırıldığında çok daha iyi durumdadır. İslâmiyet’in kabul edildiği coğrafyalarda şahsiyet kazanan kadınlar, Selçuklu ve Anadolu Selçuklu devirlerinde de toplumsal hayatta yer alabildiler. Osmanlı Devleti’nde kadın sorunu ise Tanzimat Dönemi ile beraber toplumsal hayata taşındı ve tartışılmaya başladı. Bu çalışma, söz konusu dönemlerde kadınların toplumsal hayattaki yerini, olumlu ve olumsuz örneklerle incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Aile, Türk kadını, İslâm ve kadın, tarihte kadın.

Abstract

This study focusses on the fact of pre-Islamic and post-Islamic “Turkish woman”. To understand woman’s role in social life is tied with to understand her historical role in Turkish societies. Pre-Islamic Turkish history depicts woman as a subject joining all man’s activities. Since Asian Hun traditions, it can be said that exogamy and monogamy have been dominant practices. In this context, women seem legally powerfull in textual and oral sources. On the contrary, in pre-Islamic Arab societies women were metas. Similarly, women were under authority of men in Chinese societies and should have

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Bölüm Başkanı, Dekan Yardımcısı, Doç. Dr..

Makalenin gönderilme tarihi: 23.02.2017; Kabul tarihi: 29.03.2017.

been stayed at home in Iranian societies. On the other hand, in post-Islamic societies, comparatively with previous (Jewish or Christian) traditions, women have been in a much better position. Gaining a stronger character in geographies adopting Islam, women were able to role in social lives in Seljuk and Anatolian Seljuk Empires. Women's problems in Ottoman Empire were moved to the social life and started to be discussed in Tanzimat Era. This study analyzes women's role in social life with positive and negative examples in various eras mentioned above.

Key Words: Women, Family, Turkish women, İslam and women, women in history.

Toplumsal ve Siyasal Süreçte Türk Kadını

Türk Kadınının tarihsel süreç içindeki serüvenini ele alırken bu konuyu temelde iki ana parçaya ayırmak konunun araştırmacıları arasında münasip görülür ki o da İslâm öncesi ve İslâm sonrası “Türk kadını”dır. Bu temel ayırım ile süreçteki kesin değişim ortaya konulabilecektir. Modern toplumların gelişmelerindeki en büyük pay “kadın” a aittir. Kültür aktarıcısı, dil öğreticisi, kurumsallaşma yasa ve düzen oluşumundaki rolü telafi edilemeyecek düzeydedir. Günümüzde oluşan kadın algısının temelleri geçmişten gelmektedir. Konu üzerinde derinleştikçe kadının yeri aynı zamanda toplumun ana karakterini de ortaya çıkaracaktır.

A. İslâm Öncesi Türk Kadını

Türk tarihi boyunca kadın, tabu olmadığı için erkeğin her türlü faaliyetlerine iştirak ederdi. Türk destanlarında, efsanelerinde, hikâyelerinde, avda, savaşta, ziyafetlerde, dini, siyasi, insani, itikadi sahalarda erkeklerle beraber olurdu. Türk kadınının sosyal ve siyasi alanda oynadığı rol bakımından erkeğiyle beraber omuz omuza mücadelesi tüm dünya kadınlarına da örnek teşkil eder. Türklerde kadın bazen aile reisi, bazen de evinin direğidir. Erkeğin vefalı arkadaşı olan kadın, her şeyden önce evlatlarının saygıdeğer anasıdır.

Türk kültür tarihi üzerine yapılan bilimsel araştırmalara bakıldığında, eski Türk toplumlarında kadının toplum içindeki statüsünün ve erkeğe karşı konumunun, dönemin diğer dünya toplumlarına göre daha iyi bir yerde durduğu görülmektedir. Bunu Türk toplumunun yapısıyla ve ürettiği değerlerle izah etmek mümkündür.

Türk kadını hakkında yazılan kimi eserlerde kadınlarımızın haremde esir hayatı yaşadığı Cumhuriyet kanunları ile esaretten kurtulduğu yönündeki yazılar aşırı mübalağa içermektedir. Bilinen 4-5 bin yıllık tarihi sürecinde

Türk kadını Osmanlı Devleti dönemi de dahil hiçbir zaman esaret altında olmamıştır. Göçebe bir kültür ve tarımsal bir ekonomiye dayalı Osmanlı Beyliğinde kadınlar serbest olmakla beraber erkeklerle savaşa katılır, ata biner ve tarlada çalışırlardı.¹

Bilinen en eski Türk devleti olan Asya Hun devletinden 14.yy'a kadar Türk ailesi ile ilgili olarak kısaca şunu ifade edebiliriz; Eski Türkler aileye 'oğuş' demekte idiler. Eski Türk ailesi küçük aile tipinde olup, kan akrabalığı esasına dayanıyordu. Aile "*pederi*" tipte yani, çeşitli topluluklardaki gibi sultaya (zor, baskı) dayanan değil, velâyet (dost, yardımcı) esasında "*baba hukukunun*" hâkim olduğu sistemde idi.² Türklerde aile reisi olan kocaya "*bey*" adı veriliyordu. Aile içerisinde evlenerek ayrı bir ev kuran oğullar arasında en küçük oğlan, babasının evinde kalır ve baba ocağını devam ettirirdi. Türklerde dıştan evlenme (*exogamie*) esastı. Türk toplumunda umumiyetle tek eşlilik (*monogamie*) görülür. Türkler ölen kardeşin dul kalan zevcesi ile evlenirdi. Leviratus adı verilen bu gelenekte esas amaç aile birliğini korumak ve aile mülkünün parçalanmasını önlemektir.³

Aile ve devlet ilişkileri bakımından Türkler devlete asker vermek zorundadır. Ancak bunu yaparken, devletin yararı ile kendi yararı arasında fark görmemektedir. "Devletin yararını, kendi yararı" gibi görmektedir.⁴ Bu durum tarihin her döneminde Türklerin Anayurdun neresine giderlerse gitsinler devletsiz kalmalarını engellemiştir. Yıkılan her Türk devleti sonrası yerine hemen yeni bir Türk devletinin kurulması, Türk aile sisteminin bütünlüğü ve bölünmezliği ile ilgilidir. Çünkü "*aile*" "*devlet*"in en küçük modelidir. Aslında kadın doğurgan niteliğiyle üretimin öbeğinde olması nedeniyle her zaman Devlet ve millet hayatında itibar görmüştür.

Eski Türk destanlarında, kadın erkek ilişkileri ve kadının toplum içindeki yeri, hemen erkeğin yanı başıdır. Hatta bazen kadın erkeğin önündedir. Altay destanlarında kocalar gerektiğinde kadınlara akıl danışılırdı. Türk destan kahramanları yetenekleri gelişmiş kadınlarla evlenmeyi tercih ederler. İyi ata binen, iyi kılıç kuşanan ve iyi savaşan kadınlarla evlenmek tercih sebebidir.

İbn Fadlan'ın, Volga Bulgarlarını ziyaretinde, kadın ve erkeklerin hep beraber nehre girip yıkandıkları hiç bir şekilde birbirlerinden kaçmadıkları ve zina etmedikleri belirtilir. "Şayet içlerinden biri zina ederse, kim olursa olsun dört kazık çakıp zina edenin el ve ayaklarını bağlarlar. Sonra onu boynundan

¹ Pars Tuğlacı, Türkiye'de Kadın-Osmanlı Döneminde İstanbul Kadınları, İstanbul 1984, s. 11.

² Abdülkadir Donuk, "Eski Türk Ailesi ve Vastfları", Türk Yurdu, 1988,S. IX-16, s. 7.

³ İbrahim Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, İstanbul 1993, Ankara 1979, s. 216.

⁴ Bahaeddin Ögel, Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Ankara 1988, s. 243.

uyuluklarına kadar balta ile yararak iki parçaya ayırırlar. Kadına da aynı cezayı tatbik ederler. Kadın ve erkeği ikiye ayırdıktan sonra vücutlarının parçalarından her birini bir ağaca asarlar.⁵” Bu durum Çin vesikalarında ise “insanları baştan çıkararak, parçalara ayrılır ve belinden ikiye bölünür. Adam yaralayanlar kadınla veya kadınsız karşılığını öder. Yani evli kadınlara zarar verenler bunu varlıklarıyla öderken, at çalanlar on misli ceza ödemek zorunda kalırlardı. Kadınları çapkınlık yapma yoluyla aldatanlar ağır şekilde mal mülk ödemekle cezalandırılır ve o kadınla evlenme mecburiyetinde bırakılırdı.⁶ Türklerde alınacak kızın bakire olması önemli değildi. Fakat bakire kız almak idealdi. Ancak bunun gerçekleştirilmesi büyük başlık (kalın) verilmesine bağlı idi.⁷

Dede Korkut destanlarında Türk kızlarının kahramanlıkları; erkeklerle birlikte ava çıktıkları, at koşturdukları, güreştikleri ve savaştıkları anlatılır. Soyu erkek devam ettirdiğinden kısmen de olsa erkeğe biraz daha önem verilir. Ama kız çocuklarını doğar doğmaz yok eden ilkel toplumlar yanında Türk toplumunun bu davranışı toplumun ne kadar medeni olduğunu gösterir.⁸

Eski Türk destanlarının genel atmosferi içerisinde kadın ve erkek seçkin bir hayata, ahlâkî ilkelere davet edilir. Buna bağlı olarak destanlar gerçek hayatta olduğu gibi ahlâken zayıf kadınlar görülmez. Türk efsanelerinde kız çocuğuna sahip olmak asla bir olumsuzluk ve felaket olarak görülmez. Hatta kızı olmayan beyler kızı olması için toylarda dua isterlerdi.

Yine eski Türk toplumlarında sosyal hayat içinde kadın-erkek ayırımı yapılmadığı ve kadının erkeğin yardımcısı olarak kabul edildiği bilinmektedir. Kadınlar siyasi-idari faaliyetlere katılırlar. Yabancı heyetlerin kabulünde, heyetler arası görüşmelerde, ziyafetlerde kadın erkeğin yanındadır. Büyük Hun İmparatorluğu adına Çin ile ilk barış antlaşmasını Mete Han'ın hanımı imzalamıştır.

Hemen hemen bütün Türk destanlarında, karı-koca arasında sarsılmaz bir saygı, sevgi ve sadakatten söz edilir. Evin sahibi kadındır ve ona saygı göstermek bir zorunluluktur. Çünkü iyi bir kadın evin temelidir. Kadın yalnız evde değil dışarıda da kocasının yardımcısıdır. Bu sebeple Türk toplumunda aile, devletin temeli olarak kabul edile gelmiştir. Gökalp bu durumu “Eski kavimler arasında hiçbir kavim Türkler kadar kadın cinsiyetine hak vermemişler ve saygı göstermemişler” şeklinde izah edilebilmektedir.⁹

⁵ İbn Fazlan, İbn Fadlan Seyhatnamesi-Onuncu Asırda Türkistan'da Bir İslâm Seyyahı, İstanbul 1975, Haz. R.Şeşen, s. 57.

⁶ Ahmet Taşağıl, Gök-Türkler I, Ankara 1995, s. 112; Lev Nikoloyevič Gumilev, Eski Türkler, Çev.: D. Ahsen Batur, İstanbul 2003, s. 101.

⁷ Mehmet Altay Köymen, Alp Arslan Zamanı Türk Toplum Hayatı, Ankara 1973, s. 20.

⁸ Kemal Savcı, Türk Kadını, Ankara 1973, s. 16.

⁹ Ziya Gökalp; Türkçülüğün Esasları, (Hzrl. Mehmet Kaplan), Varlık Yay., İstanbul 1970, s. 35.

Karı-koca bağları, ana ve baba sevgisinden de üstün olmalıydı. Dede Korkut'taki *Delî Dumrul* hikayesi ise bunun en açık örneğidir. Koca evine gelen kız artık kocası ile kocasının ailesine bağlanmıştır. Baba evi ile sevgiden başka bir ilgisi kalmamıştır. Hatta Türkler annesine çok giden gelinlere –koca evindeki bağlarını gevşetmemesi için– “misafir” gibi derlerdi.¹⁰

Orhun kitabelerinde kadına saygıdan bahsetmekle birlikte, istilaya uğrayan yurttaki kadınların hakaret görmesini en büyük felaket sayan sözleri de kadının cemiyetteki yüksek itibarını belirleyen noktadır.¹¹ Daima hareket halinde olan Bozkır cemiyetinde kadın, gördüğü işler bakımından erkekten farksızdır. Düşman saldırısında erkek kadar kadının da hayatı tehlikededir. Kadın da kendisini müdafaa etmek zorundadır.¹²

Kadınların iş sahası, görevleri atlı göçebelerde Rubruguis'in XIII. yüzyılda Kıpçaklar hakkında söyledikleri gibi olmalıdır: “çadırın çözülmesi ve kurulması, arabaya yükleniş, süt sağma tereyağ ve peynir çıkarma, deri işçiliği, ayakkabı, keçe çorab, giyim, keçe imali. Kısrak sağma ve kırmızı hazırlama erkeklerin görevidir.” Türk kadını bunun dışında ayrıca günlük hayatta ip eğirmekte, un elemekte, beşik sallamakta, oğlunu beşikten çözmekle, çocuğuna süt emzirmekle uğraşıyordu. Türk kadınının erkeklerle beraber top oynadığı, güreş, avcılık ve kayak sporu yaptığı, ata binip ok attığı kaydedilmiştir. Saçlarına güzel kokularda süren Türk kadınları süslenmek için ruj da kullanmışlardır. Giydikleri elbise başka yerlerde moda oluyordu. Örneğin VIII. asırda Hazar prensesi Çiçek'in Bizans sarayına gelin gittiği zaman giydiği Türk tipi imparatoriçelik elbisesi orada moda olmuştu.¹³ Süs olarak boynuz veya kemikle yapılmış uzun külâhlar, yani bogtak'lar giyerlerdi.¹⁴ Ayrıca Ural İskitlerindeki kadınlar Altın süsler kullanırlardı.¹⁵

Kalın¹⁶ veya başlık Türk aile hukukunun temelini teşkil eder. Tarih kaynaklarının hepsi Türklerin kalın geleneğinden söz açarlar. Ödenen kalında, oğlan ailesindeki bir payı ve miras hakkı vardır. Kalın bu nedenle başlık sayılmamaktadır. Babanın sağ iken oğullarını evlendirebilmeleri için verdiği *pay*dır ve bu pay kıza verilir. Baba eğer oğluna evlenebilmesi için gerekli olan kalın hakkını vermezse oğul babadan hakkını zorla alabilirdi. Bu da asla suç sayılmazdı. Hâlbuki başlık ise; evlenme sırasında kız ailesine verilen bir

¹⁰ Bahaeddin Ögel, A.g.e., İstanbul 1988, s. 254.

¹¹ İbrahim Kafesoğlu, Türkler ve Medeniyet, İstanbul 1995, s. 30.

¹² Gülçin Çandarlıoğlu, Türk Destan Kahramanları, İstanbul 1977 s. 65

¹³ Donuk, a.g.m., s. 8.

¹⁴ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi I, Ankara 1971, s. 17.

¹⁵ Ögel, Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi, Ankara 1981, s. 198.

¹⁶ Kalın: Kız ailesine verilen “aile malı”dır.

hediyedir. Başlık kalının dejenere edilmiş bir şeklidir. Kalın ise sosyal bir davranış biçimidir. Baba malından elbette kızlara da bir pay düşüyordu ki buna da kızın *çeyizi* denmekte idi. Aile bir sistem olarak, ordu ve devlet ilişkileri ile de bağdaştırılmıştır.¹⁷ Türklerde en küçük birim olarak kabul edilen çekirdek aile aynı zamanda devletin bir şeması gibi idi. Baba devleti temsil ederken, anne vatani, çocuklar ise milleti temsil etmekteydi. Burada en kutsi olan kurum taviz verilemeyecek en hassas müessese ise hiç şüphesiz vatan yani anne oluyordu. Kadının Türk toplumundaki yeri de işte buradaki misyonundan gücünü alıyordu. Kalın hakkı, diğer toplumlarda varolan bir kız satışı demek değildi bu nedenle de kadınlar evlilik hayatında bir köle veya cariye olarak görülmüyordu.

Bu gelenek İslâmiyet'teki Mehr-i muaccel ve Mehr-i müeccel ödemeleri ile benzeştirilmiştir. Mihrin söz kesimi sırasında sıkı olarak tayin ve tespitine Türklerde "*salık* veya *salıt*" denmekteydi. Aslında bu sözün asıl manası vergi ve depozito demektir.¹⁸

B. İslâm Öncesi Arap Toplumunda Kadın

Türklerin yürüdüğü coğrafyada yer alan kavimlerdeki kadının yerine baktığımızda Türk toplumu ile asla bağdaşmayan gelenek ve göreneklerle karşılaşırız. Kadının toplumdaki yeri açısından ele aldığımızda, Türk toplumu etkisindeki medeniyet ve halkları bu noktada etkileyebildikleri gibi bu yerleşik ve köklü kültürlerin de olumlu-olumsuz etkisine maruz kalmışlardır. Merkezi Asya steplerindeki şimal komşularımızda kadına tecavüzün cezası sadece iki koyun iken cenup komşumuzda bu suçun cezası sadece iki tavuktu. Bu suçun bizdeki karşılığı ise ölümdü. Bu nedenle Türk hukuk sistemi olarak bilinen "Töre" veya "Namos=Namus" diğer toplumlardan farklılık göstermekteydi. Geçmişte Çin'den başlayarak günümüzde evrensel veya küresel kültürün etkisi altında kalan Türk kadını elbette bu süreçte verdiği kadarını da almıştır. Periyodik bir gelişimden söz etmek mümkün olmamakla birlikte bu çizgi inişli çıkışlı bir süreç yaşamıştır. Ama sahip olunan kökler bizi diğerlerinden farklı kılan temel özellikler olmuşlardır.

İslâm öncesi dönemde Türk kadınının sahip olduğu hakları diğer kavimdeki kadınlarla mukayese ettiğimizde karşımıza derin ayrılıkların çıktığını görmekteyiz. Cahiliye devri Araplarında, kadın alınıp satılabilen bir maldan ibarettir. Arap erkeği adet zamanında kadınla bir arada oturmaz, onunla yeyip içmezdi. Aynı dönemde kadının toplumda miras hakkı söz konusu da değildi. Araplarda "pederşahi" aile tipi görülürdü ve babanın otoritesi oldukça genişti.

¹⁷ Ögel, a.g.e., s.257.

¹⁸ Ögel, s. 263.

Kocası istediği zaman karısını boşayabilirdi. Kadın boşandıktan sonra bile kocasının etkisinden kurtulamazdı. Kadın toplumun bir parçası olarak görülmediği gibi erkeklerin zevk ve ihtiraslarını tatmin ve hizmetlerini görmek için yaratılmış bir mahlûk olarak kabul edilirdi. Evlenme dini bir mahiyet taşımadığı için kadın ancak doğurduktan sonra aileye dahil olabiliyordu. Tabi doğurduğu çocuğun erkek olması koşulu ile bu durum geçerli olabiliyordu zira kız çocuk sahibi olmak toplumda itibar kaybı hatta felaket olarak kabul edildiği için kız çocukları diri diri toprağa gömülebiliyordu. Kadınların herhangi bir mala varis olma hakkı da yoktu.

Arap toplumunda çok evlilik muteber olup bir erkek, iki kız kardeş ve aynı zamanda üvey anne ile evlenebilmekteydi. Bu Arap-Sami hukukunda varolan bir hüküm olup bunun benzeri uygulamaları diğer çağdaşı kuzey toplumlarında da görülebilmekteydi. İslâm öncesi dönemde Araplarda on değişik nikah vardı, bunlardan yedisi kadının namus mefhumunu ortadan kaldıracak şekildeydi.

1. *Nikah-ı İstibda*: Erkeğin rızasıyla karısı asil bir kişi ile birleşiyordu. Bu yolla asil bir evlada sahip olma düşüncesi vardı.
2. *Nikah-ı Bedel*: İki erkek bir süre için karılarını değiştiriyorlardı,
3. *Nikah-ı Hıda*: Metres hayatını yaşamayı sağlardı.
4. *Nikah-ı Raht*: On kişiden az olmamak üzere, bir takım erkeklerin aralarında anlaşarak, bir kadını aralarında müşterek zevce edinmelerine imkan tanıyordu.
5. *Nikah-ı Biga*: Bir takım kadınların evlerine gelen erkeklerle beraber olabilmeleri için yapılırdı.
6. *Nikah-ı Mu'âta*: Velilerin rızasına lüzum görmeden kadınla erkek belli bir zaman için nikah yapardı.
7. *Ortaklaşa nikah*: Aralarında kardeşlik anlaşması yapan iki adam, malları gibi karılarına da müşterek sahip olabiliyorlardı.
8. *Nikah-ı Makt*: Babası ölen bir kişi üvey annesiyle evlenebiliyordu.
9. *Takas nikahı*: Evlenecek erkekler velisi buldukları kadınları değiş ederek, bir şey 10. vermekten kurtuluyorlardı.
10. Normal evlilik iki tarafın da gücü nispetinde yapılan anlaşmalı nikahlarda mevcuttu.¹⁹

Bu nikahlardan çıkan sonuç ise İslâm öncesi dönemde Arap toplumunda kadınların cinsel arzuları tatmin etmek amacıyla kullanıldığıdır. Ebu Cehil'in Kureyş adına bir kabile ile anlaşabilmek için ileri sürdüğü önkoşul bu duruma

¹⁹ Hayrettin Karaman, Başlangıçtan Günümüze Kadar İslâm Hukuk Tarihi, İstanbul 1974, s. 170.

örnek teşkil etmektedir. “Kureyşliler olarak sizden karılarımızı esirgemeyeceğiz; sizde bizden karılarınızı ve kızlarınızı esirgemeyin, onlarla oynaşmamıza müsaade edin, yoksa iki kabile arasında anlaşma mümkün olmaz”.

Arap toplumu dışında Türklerin etkileşim içinde bulunduğu Çin toplumunda da kadının yeri çok da iyi bir durumda da sayılmazdı. Çin toplumunda kadın hayatı boyunca bir erkeğin nüfuz ve otoritesi altında bulunmak zorundaydı, erkek evleneceği kadını, kıymetli hediyeler vermek suretiyle satın alırdı. Hiç kimse ölen baba veya kardeşlerinin eşlerini yanına alamazdı. Erkeğine kötü davranan kadına yüz sopa ceza verilirken aynı cürmü işleyen erkeğe hiçbir ceza verilmezdi. 1905 yılına kadar Çin’de kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesinin hiçbir kanuni suçu ve cezası bulunmamaktaydı. Doğan kız çocuklarına ise genelde isim verilmez rakamlarla (bir, iki, üç vb.) veya kötü hayvan adları ile çağırılırlardı. Bu nedenle Çin’de evlilik, nesil devam ettirme üzerine kurulan bir ittifaktı. Kadın, erkek çocuk dünyaya getirdiği ölçüde itibar sahibi sayılırdı. Ailede kadın söz sahibi olmayıp otorite erkekte bulunmaktaydı. Boşanma hakkı ise erkeğe ait olup, kısırlık bir kadını tabii boşanma hakkı sayılırdı.²⁰

Maveraünnehir üzerinden Anadolu coğrafyasına uzanan koridorda kadim bir geçmişe sahip olan bir diğer etkileşim içinde bulunduğumuz İran toplumunda kadın evine mahkûm ve devlet yönetiminde yer almamaktadır. Mikro bir yapıyı benimseyen bu sistemde ensestik oldukça yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bizans toplumunda da kadın Pers toplumunda olduğu gibi ev içinde veya haremde bulunmaktaydı. Antik yunan temelli olan bu anlayışta zaten kadın insan olarak değerlendirilmemekte alınıp satılan bir eşya konumunda bulunmaktadır. İslâm etkisi ile her ne kadar Arap toplum yapısında kadının yerine baksak da diğer bölgesel toplumlarda da durumun pek farklı olmadığını görmekteyiz.

C. İslâm’dan Sonra Türk Kadını

İslâm’ın kadına verdiği değeri doğru anlayabilmek için önce diğer din ve medeniyetlerin kadına bakışını bilmek ve aradaki farkları görmek gerekir.

Eski Yahudi hukukunda kadının bütün malı kocasına aittir ve kocası kadının mutlak efendisidir. Yahudilikte çok kadınla evlenmek, hiçbir sınır olmaksızın caizdir. Ne Tevrat’ta ne de nebilerin kitabında birden fazla kadınla

²⁰ Ahmet Gündüz, “Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi”, *International Journal of Social Science*, Okt. 2012, V 5, Issue 5, (ss. 129-148) s. 133-134.

http://www.jasstudies.com/Makaleler/2239912_g%C3%BCnd%C3%BCzahmet_129-148_5-5_T.pdf

evlenmeyi yasaklayan herhangi bir hüküm vardır. Ancak daha sonraki devirlerde, Yahudi din adamları, çok kadınlı evlenmeyi sınırlamışlar ve bunu dörde indirmişlerdir.

Hıristiyanlıkta kadının iki klasik sembolü vardır; biri “büyük günah”ın müsebbibi kadın, diğeri bakirelik ve iffet sembolü Meryem. Bütün kötülüklerin sebebinin kadın olduğu düşüncesi, asırlar boyunca Hıristiyan dünyasında egemen olan bir düşüncedir. Papazlar kadının “pislik ve şeytanın silahı” olduğunu söyleyip durdular. Fransa’da, uzun yıllar kadının ruhu olup olmadığı tartışıldı. Fransız İhtilali, insanlığı kölelikten kurtardığını ilan ederken ne yazık ki kadınları unuttu. Çünkü, ihtilalin ardından çıkarılan Medeni Kanun’da “çocuk, deli ve kadın kısıtlıdır” şeklinde bir madde yer aldı. Fransa’da kadınlar, her konuda erkekle eşit haklara ancak 1938’de çıkarılan bir kanunla kavuşabildiler.

İngiltere’de on altıncı asrın ortalarına kadar kadın “murdar” kabul edildiğinden kutsal kitaba el sürmezdi. Keza 1805’e kadar vatandaş sayılmazlardı. Miras ve mülkiyet hakları olmadığı gibi kendi kazançlarında bile tasarruf hakkına sahip değillerdi.

İslâm’ın doğduğu ve yayıldığı bölgelerde de kadının durumu çok farklı değildi. Farklılık İslâm’la ortaya çıkmaya başladı. İslâm, doğduğu Hicaz bölgesinde, iki üç asır içinde yayıldığı bütün Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde karşılaşmış olduğu çeşitli inanç, bilgi ve gelenekleri büyük ölçüde kendine dönüştürmeyi başarmıştır. Yunan felsefesi, Bizans müesseseleri, Fars kültürü vs. Ama yine de toplumların genlerinde eski kültürlerin izleri sürüp gitmektedir. Kur’an’da kadınların sosyal hayatta aktif olduklarını görmek mümkündür. Fitri ve tabii olan da budur. Aslı dinde haram olan ise iffetsizlik ve halvettir.

Mısırlı yazar Abbas Mahmut Akkad’ın “Kur’anda kadın” adlı eserinde özet olarak; “Kur’an’a göre erkek kadından bir derece üstündür” (Bakara, 228; Nisa 32,34) ayetlerde adı geçen “kavvame=kayyumculuk” yaratılışa ait bir farktan gelen haktır. Aksi taktirde kadın zengin olunca erkeğe ihtiyacı olmaması gerekirdi. Temel görüşe göre kadın tarladır, erkek ise tohumdur. Madden ve manen tohum tarladan üstündür.²¹

Kadın, İslâm’ın doğduğu bölgede bir kimlik sahibi değildi. Böyle bir toplumda İslâm, kısa zamanda kadına bir şahsiyet kazandırdı ve Hz. Ayşe, Hz. Fatma gibi topluma öncülük edecek kadınları yetiştirdi.

Sonraki asırlarda kadın, İslâm kültür ve medeniyet tarihi içinde yeterince rol alamadı. Sosyal hakları sınırlandı, bilim ve sanat alanında kendini gösteremedi. Büyük oranda eviyle tarlası arasında gidip geldi. Kuşkusuz bunun

²¹ Ali Özek, “Kur’anda Kadınlara Ait Hükümler, Haklar, Vecibeler”, Sosyal Hayatta Kadın, İstanbul 2005, s. 66.

tarihsel, sosyolojik ve ekonomik sebepleri olduğu düşünülebilir. Çünkü yükselme devri kültür ve medeniyetleri ile gerileme ve çöküş devri kültür ve medeniyetlerinin aynı dinamizm içinde olmaması doğaldır.

Türklerde bilinen tarihten beri kadın erkek ayrımı belirgin olmayan fakat fonksiyonelliğe dayanan bir ayrım olagelmıştır. Çünkü Türklerde kadın toplumun her katmanında kendine yer bulabilmiştir. O, eski Türklerde toplumun ayrılmaz bir parçasıdır. Aile ve devletin geleceği ile ilgili kararlara iştirak eder. Yaygın olan evlilik tek kadınla yapılan evliliiktir. Eski Türklerde kadınlar ev işleri, çocuk bakımı gibi ev içi görevlerinin yanında binicilik ve savaşçılığa da birer usta olarak yetiştirilmişlerdir.

Selçuklular'ın 10. yüzyılda Anadolu'ya gelişlerine kadar, İslâmiyet'in tesirlerine rağmen, Türk kadını aktiftir. Günlük yaşamda erkekle beraberdir. Eve kapatılmamıştır. "Harem" henüz bilinmemektedir. Kadın henüz eve mahkûm olmamıştır. Selçuklu egemenliği 300 yıl kadar sürer. Bu dönemde kadının sosyal durumu hayli değişikliğe uğrar. Bununla beraber erkekten yine kopmamıştır. Sanat ve kültür hareketleriyle ilgilidir. Kadınlar adına Medrese, Hastane ve Kütüphaneler yapılmaktadır. İran'ın Kirman şehrinde Kutlu Türkân Hastanesi (1271), Kayseri'de bugün adına Tıp Fakültesi kurulan Gevher Nesibe Şifahanesi (1206), Divrik'te Turan Melek Hatun Kütüphanesi (XIV. yy) gibi.

Selçuklular kadına çok önem vermişlerdir. Tuğrul Bey Halifenin kızı ile evlenince karısını yanına oturtmuştu. Ziyaretlerine gelen halife bunu görünce hiddetlenmiş ve kızını kovmaya kalkmış, Tuğrul Bey bu duruma müdahale etmek zorunda kalmıştır. O dönemin önemli ismi Nizamülmülk Siyasetname adlı eserinde Türklerin kadınlara verdiği bu değeri acımasızca eleştirmiştir. Çünkü Fars geleneklerine göre kadın fitnenin başı idi ve asla devlet yönetimine müdahil olmaması gerekiyordu.

Anadolu Selçuklularındaki Ahi Teşkilatı'nın kadınlar kolu olan Aşıkpaşazade XIII. Yüzyıl Anadoluşunda Bacıyan-ı Rum teşkilatından bahsetmektedir. Aşıkpaşazade Osmanlı Devletinin kuruluşunda rolleri olan dört önemli unsurdan bahsederken " bu Rum'da dört taife vardır. Kim misafirler içinde anılır biri Gazıyan-ı Rum, biri Abdalan-ı Rum, biri Bacıyan-ı Rum ve biri Ahiyan-ı Rum şeklinde sıralamıştır.²² Kuruluş ve çalışma şekli ne olursa olsun öyle anlaşılıyor ki bacılar teşkilatı toplumda boşluğu ve eksikliği hissedilen bir konuda kadınların teşkilatlandırılması konusunda düşünülerek ortaya çıkarılmış bir teşkilattir. "Bacıyan-ı Rum" teşkilatı, o günkü toplumda kadınların sosyal, ekonomik, kültürel hatta askerî ve siyasî alanlarda ne kadar etkin rol aldıklarının en somut göstergesidir. Nasıl ki Ahilikte erkeklere "eli-

²² Aşıkpaşazade; Aşıkpaşaoğlu Tarihi (Tevarih-i Al-i Osman), Hızr. Nihal Atsız, Devlet Kitapları, İstanbul 1970, s.222.

ne-beline-diline sahip ol” öğüdü verilmişse, Bâcıyân-ı Rûm teşkilâtı içindeki kadınlara da “aşına-eşine-işine sahip ol” öğüdü verilmiştir. Böylece Anadolu coğrafyasında Türk ailesi temel alınarak sağlam bir cemiyet hayatı oluşturulmuştur.²³

Osmanlı Devleti’nin ilk yıllarında kadınlar ev işlerinden başka, dokumacılık gibi bazı el sanatlarıyla meşgul oluyor, çiftçilik işlerinde kocalarına yardım edip pazarlarda da alışveriş yapıyorlardı. Bu yıllarda Anadolu Türklerinde erkekten kaçma âdeti veya tesettür konusunda tutuculuk yoktu. Yıldırım Beyazıt döneminde saray eğlence merkezi haline geldi. Bundan sonra kadına bakış değişmeye başladı. Harem hayatı sadece yönetimin başkenti olarak kabul edilen İstanbul ile sınırlı kalmıştır. Osmanlı kırsal kesiminde hiçbir zaman harem hayatı görülmemiş ve tarıma dayalı Osmanlı ekonomisi içinde yer alan kadın geleneksel eşitlikçi konumunu sürdürmüş, erkeği ile aynı kanun mekânizmasını paylaşmıştır.²⁴

Tanzimata kadar Osmanlı payitahtında kadınların kılık kıyafetleri ve sokağa çıkma günleri “ferman”larla tespit edilmekteydi. Bütün emirlerde kapanmaları istenmiş, kıyafetleri en ince ayrıntısına kadar düzenlenmiştir. Bunun yanında köylü kadınlara kendi sosyal bünyeleri içinde kalmış, her işte kocasına yardımcı olmuş ve gerektiğinde ailesini koruma görevini üstlenmiştir.

Osmanlı Devletinde kadının aile çevresi dışında tahsil ve meslek hayatının olmadığı; kadınlar için tahsilin ancak dini konularda bilgi sahibi olmaktan başka bir anlam ifade etmediği bilinmektedir. Yüksek tabakalar arasında edebiyat, müzik ve resim dersleri alan kadınlar olmasına rağmen bu onların sosyal hayattaki statüsünü arttıran hususlar değil, kişisel zevk ve boş zaman değerlendirme için yapılan bir uğraş niteliğindedir.

Tanzimat döneminde kadınların büyük bir bölümü tarımda çalışırken, büyük kentlerde çok az sayıda bir kadın grubu öğrenim olanaklarından yararlanabilmekte, işçi kadınlarda fabrikalarda çok düşük ücret karşılığında çalışmaktaydı. Evlenme ve boşanma konularında şeriat hükümleri yürürlükteydi. Kentli seçkin bir kadın kesiminin örgütlenme çabasında olmasına karşın, Batılı kadınların yürürlükteki eşit haklar mücadelesine benzer bir mücadeleyi sürdürememiş ve sorunların çözümünü yöneticilerden beklemişlerdir. Görüldüğü gibi İslâm dininin etkisi altında kalan Osmanlılarda, hiçbir hak ve yetkisi olmayan Türk kadınlarının bu hak ve yetkilerine kavuşmalarının ilk adımı Tanzimat döneminde atılmıştır. Özellikle edebiyatçıların ve aydınların kadının toplumsal statüsünü eleştirmeleri ve kınamaları kadınlar için beklenen olumlu sonuçların ilk adımları olmuştur.

²³ http://www.ahilik.net/index.php?view=article&id=121%3Aahilik-makale25&option=com_content&Itemid=41.

²⁴ Ömer Çaha, *Sivil Kadın*, Ankara 1996, s. 80.

Osmanlı batılılaşma hareketleriyle birlikte kadın konusu bir sorunlar alanı olarak karşımıza çıkar ve bu dönemde kadın imgesi batılılaşmanın bir ölçütü kabul edilir. Kadın, sosyal hayatın önemli ve vazgeçilmez bir parçası olduğuna göre toplumsal yapı içindeki yeri ve sosyal evrimi, mevcut sistem ve yapının diğer parçalarından ve bütününden ayrı düşünülemez. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar genel yapı ve sistemi yenileme çabaları sonucunda elde edilen başarı ve uğranılan başarısızlıklar aynen kadın konusunda da geçerliliğini korumaktadır. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar yapılanlar Cumhuriyet dönemin için çok önemli bir referans ve tecrübe olmuştur. Dolayısıyla kadın sorununu, tarihsel süreci ve sosyal yapıyı doğru okuyarak değerlendirmektedir. 1856 yılında kadınların köle ve cariye olarak alınıp satılması yasaklandığı halde bu durumun 1900'lü yıllara kadar devam ettiğini görüyoruz öyleki Türk edebiyat tarihinin ilk romanı olarak bilinen ve Namık Kemal tarafından kaleme alınan "İntiba" romanı bu konuya ironik bir bakış açısı getirmektedir.

Sonuç

Türk dilinin ve kültürünün aktarılmasında taşıyıcı unsur olan kadın, okul öncesi öğretiminin en önemli basamağını annelik vasfıyla birleştirdiği öğretmenlikle yapar. Bizi biz yapan en derin öğretimin başlangıcı evde alınan eğitimidir ve bunda en önemli rol ise anneye düşmektedir. Bu nedenle "dil"e de "ana-dil" denmesinin nedeni de budur. Yaradılış destanında "Ak-Ana" olarak nitelendirilen Türk kadını yeryüzüne bir ışıkla indiğinden bahisle yüceltilmektedir. İslâm öncesi dönemde komşumuz olan Çin toplumunda "baba-ana" sıralaması şeklinde refleks kazanmış olan dil yapısında kadının yeri ikinci sırada yer alırken bu durumun Türkçe'de "ana-baba" şeklinde sıralandığı görülmektedir. Bunda diğer bölgesel toplumlara nazaran Türk toplumunda kadının daha öncelikli bir yerde olduğunu göstermektedir.

Arminius Wambery, Türkçede kadın için ahlaksızlık bildiren kelimelerin Türk dilinde var olmadığını, bu ifadelerin Türkçeye Arapça ve Farsçadan geçtiğini belirtmektedir.

Kadın hakları konusunda batılıların ve dünyanın övündüğü şu anki yere Türk kadını asırlar öncesinden sahiptir. Kadın karşıtı olaylar Türklüğün şuuruna ulaşmamış insanlarda görülür. Türk insanı gerçek maneviyatına döndüğünde Türk kadını toplum içinde layık olduğu yeri bulacaktır. Yapılan araştırmalarda genellikle kadın erkek eşitliği üzerine değil de kadın erkek birliği üzerine yapılırsa toplumsal düzen daha sağlıklı sağlanmış olur. Şunu unutmamalıyız ki yazılı kanunlar kadını korumada yazılı olmayan toplumsal hukuk kadar etkili olamaz. Dünya politikası güden büyük devletlere baktığımızda güçlü teşkilat ve bilinçli fertler yetiştirmiş olduklarını görüyoruz. Kadının ce-

miyet hayatındaki rolü devletlerin dünya konjonktüründeki yerini de belirlemektedir. Kadın ne kadar güçlü ve eğitilmiş olursa o kadar güçlü toplumlar ve medeniyetler ortaya çıkmaktadır. Dünyada Türklerden nüfusça fazla birçok kavim olmasına rağmen aralarından sıyrılışımızın en önemli sosyolojik nedeni “kadın”dır ki bunun siyasal sonucu ortaya çıkan devlettir.

Bugün İslâm’ın kadına bakışı gelenekselliğe veya modernizme kurban edilmiş bir bakıştır. Kur’an’daki kadınla ilgili düzenlemelerin birçoğu o dönem Arap toplumundaki sosyal düzenlemelerle ilgili olduğu görülecektir. Türk kadınının bugün geldiği yeri ve gideceği yeri görebilmemiz için tarihi geçmişine kısıtlı bir bakış getirdiğimiz bu çalışmada dikkat çekmek istediğimiz nokta hiç şüphesiz Türk toplumunun kadına bakışından çok diğer toplumların kadına bakışıdır. Farkı görebilmek için diğer toplumlarla kısa bir mukayese bile Türk kadının yerini tarihsel süreçte ortaya koyacaktır. Kadın konusu ve diğer temel konulara yaklaşımda bir yöntem sorunu yaşanmaktadır. Salt bilimin mantık ve yöntemleriyle bütün sorunları kuşatabileceğimizi sanmak yanıltıcı olabilir. Sorun olarak önümüze koyduğumuz birçok konu, çoğu defa yaklaşım biçimimiz sebebiyle bir sorun olmaktadır. Çünkü konu bütünleyen değil, parçalayan bir algı anlayışıyla sorunların içinden çıkılmaz hâle getirilmektedir.

KAYNAKÇA

- AŞIKPAŞAZADE; Aşıkpaşaoğlu Tarihi (Tevarih-i Al-i Osman), Hız. Nihal Atsız, Devlet Kitapları, İstanbul 1970.
- ÇAHA, Ömer, Sivil Kadın, Ankara 1996.
- ÇANDARLIOĞLU, Gülçin, Türk Destan Kahramanları, İstanbul 1977.
- DONUK, Abdülkadir, “Eski Türk Ailesi ve Vasıfları”, Türk Yurdu, 1988, S. IX-16, ss. (5-9)
- GÖKALP, Ziya; Türkçülüğün Esasları, (Hzrl. Mehmet Kaplan), Varlık Yay., İstanbul 1970.
- GÜNDÜZ, Ahmet, “Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi”, International Journal of Social Sceince, Okt. 2012, V 5, Issue 5, (ss. 129-148)
- http://www.ahilik.net/index.php?view=article&id=121%3Aahilik-makale25&option=com_content&I%20temid=41
- http://www.jasstudies.com/Makaleler/2239912_g%C3%BCnd%C3%BCzahmet_129-148_5-5_T.pdf
- İbn Fazlan, İbn Fadlan Seyhatnamesi-Onuncu Asırda Türkistan’da Bir İslâm Seyyahı, Haz. R. Şeşen, İstanbul 1975.

- KAFESOĞLU, İbrahim, Türk Milli Kültürü, İstanbul 1993, Ankara 1979.
- KAFESOĞLU, İbrahim, Türkler ve Medeniyet, İstanbul 1995.
- KARAMAN, Hayrettin, Başlangıçtan Günümüze Kadar İslâm Hukuk Tarihi, İstanbul 1974.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, Alp Arslan Zamanı Türk Toplum Hayatı, Ankara 1973.
- ÖGEL, BAHAEDDİN, Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi, Ankara 1981.
- ÖGEL, Bahaeddin, Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Ankara 1988.
- ÖGEL, Bahaeddin, Türk Mitolojisi I, Ankara 1971.
- ÖZEK, Ali “Kur’anda Kadınlara Ait Hükümler, Haklar, Vecibeler”, Sosyal Hayatta Kadın, İstanbul 2005.
- SAVCI, Kemal, Türk Kadını, Ankara 1973.
- TAŞAĞIL, Ahmet, Gök-Türkler I, Ankara 1995,s. 112; Lev Nikoloyeviç Gumilev, Eski Türkler, Çev.: D. Ahsen Batur, İstanbul 2003.
- TUĞLACI, Pars, Türkiye’de Kadın-Osmanlı Döneminde İstanbul Kadınları, İstanbul 1984.